

1942 р. це розпорядження не було виконано через об'єктивні причини. «Приговор Полтавского облсуда от 25 июля 1941 года в отношении обвиняемого Кардашевского Георгия Васильевича в исполнение не приведен за отсутствием сведений о местонахождении арестованного, эвакуированного в связи с обстановкой военного времени из прифронтовой полосы. Дело до установления осуждённого сдать на временное хранение в архив 1-го спецотдела НКВД СССР. Приговор взят на контроль в 5-м отделении 1-го спецотдела НКВД СССР» [1, 50]. Інформація про те, чи був приведений до виконання вирок Полтавського облсуду відносно Г. Кардашевського і коли в матеріалах справи відсутня. Тож, наразі його доля залишається поки що невідомою.

У висновку Полтавської обласної прокуратури від 26.02.1990 р. йшлося: «С показаний свідетелей Сукоцьки, Жижуря, на которых основан приговор, видно, что они свидетелями прямыми не были, а слышали от жителей с. Опошня, что якобы Кардашевский Г.В. был в составе деникинской армии и участвовал в расстреле красных партизан. Однако в их показаниях нет конкретных данных об этих событиях, нет прямых свидетелей и фамилий лиц, якобы погибших от рук деникинцев. Более того, в соответствии с постановлением ЦИК СССР от 2 ноября 1927 года в п. 4 указано, что освобождаются от наказания лица за контрреволюционные преступления, имевшие место во время гражданской войны по 1-е января 1923 года» [1, 56]. Внаслідок цього, Георгій Васильович Кардашевський був реабілітований Генеральною прокуратурою України 16.12.1992 р. [11, 558].

1. Архів Управління СБУ в Полтавській області // Кримінальна справа Кардашевського Григорія Васильовича. – № 18086-с.
2. Список дворян, внесённых в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии. – Полтава, Б. г.
3. Зарецкий И. А. Гончарный промысел в Полтавской губернии. – Полтава, 1894.
4. Ляскоронський В.Г. Городища, кургани і довгі (змієві) вали за течією рр. Псла та Ворскли. – Полтава, 1995.
5. Розанов А.Н. О гончарных и огнеупорных глинах окрестностей местечка Опошны (Полтавской губ.) и о состоянии Опошнянского гончарного промысла в 1920 г. – Л., 1926.
6. Рыженко Я.Е. Техника гончарного производства // Гончарное производство, його шкідливості та шляхи оздоровлення. – Полтава, Б. г.
7. Лист опішнянської малювальниці Мотрони Савівни Назарчук (1911 р.н.) від 28.12.2001 р. // Приватний архів автора.
8. Лист опішнянської малювальниці Мотрони Савівни Назарчук (1911 р.н.) від 10.02.2004 р. // Приватний архів автора.
9. Спогади мешкани с. Малі Будища Дарії Іванівни Денисенко (1912 р.н.), записані у 1995 р. // Приватний архів автора.
10. Лист опішнянської малювальниці Мотрони Савівни Назарчук (1911 р.н.) від 23.04.2004 р. // Приватний архів автора.
11. Реабілітовані історією. Полтавська область: Науково-документальна серія книг. – К.; Полтава, 2004.

Mischanyn W.D. Heorhiy Kardashevsky from the Clan of Opishne Kardashevskys Gentry: the Tragic Pages of his Destiny. In the article on the basis of the archival criminal case are investigated some tragic pages from the life of Heorhiy Kardashevsky, born in Opishne, whose former estate Opishne became the residence of the craftsmen cooperative "Khudozhnyi keramik" since the 1930th.

Key words: Heorhiy Kardashevsky, Opishne, criminal case.

О. З. Силка, Л. І. Синявська

ЛЕОНІД МУШКЕТ: ДВА ЖИТТЯ ОДНІЄЇ ЛЮДИНИ

У статті висвітлюються невідомі сторінки життя українського патріота, учасника національно-визвольної боротьби 1920-х рр. Л. Мушкета.

Ключові слова: національно-визвольна боротьба, кримінальна справа, Л. Мушкет.

В історії національно-визвольної боротьби українців 1917 – 1923 рр. постать Л. Мушкета стоїть поряд із 38 українськими патріотами, яких в результаті зради та каральних дій чекістів було заарештовано, відправлено до Лук'янівської в'язниці і розстріляно. Серед них лише Л. Мушкет отримав 10 років ув'язнення. Ким він був – «підпільником», «талановитим інженером», чи зрадником отаманів повстанського руху?

Історіографія питання українського повстанського руху в Україні 1920-х рр., зокрема щодо персоналій, не є вичерпною. У нашому розпорядженні є лише кілька здогадок у дослідженнях Р. Коваля [1] та поодинокі уривчасті фрагменти про участь Леоніда Павловича у повстанському русі. Новою джерельною базою пропонуваної статті стали спогади сестри першої дружини Л. Мушкета – Г. Черненко [2]. Ганна Михайлівна ще підлітком особисто була знайома з Леонідом, його батьками, сестрами та братом. Протягом кількох років спілкувалася з ним. Однак і цього є недостатньо для з'ясування умов формування світогляду Л. Мушкета.

Батько останнього – Павло Євстафійович мав юридичну освіту та працював юристом у Лубнах Полтавської губернії. Це підтверджують записи у «Адрес-календарі і справочной книжке Полтавской губернии на 1894 г.» та «... на 1895 г.», де зазначено, що губернський секретар П. Мушкет працював помічником секретаря Лубенського окружного суду [3, 117; 4, 109]. У середині 1890-х рр. він переїхав до містечка Золотоноші Полтавської губернії, де відкрив власну нотаріальну контору [5, 75]. Нам не вдалося знайти інформацію, про те, що П. Мушкет був почесним громадянином м. Лубни чи м. Золотоноша, а це заперечує припущення, нібито Л. Мушкет походив зі спадкових дворян.

Леонід, за даними Р. Коваля, народився у 1895 (?) р. уже в Золотоноші. За матеріалами кримінальної справи, на 2 лютого 1923 р. Л. Мушкету було 28 років. В якості гіпотези можемо припустити, що він цілком ймовірно міг народитися 1894 р. у Лубнах. Відомостей про навчання Леоніда у середньому навчальному закладові ми не маємо. Знову ж таки, як ймовірність, припускаємо, що він міг отримати домашню освіту або навчатися у Золотоніському чоловічому середньому навчальному закладі – приватному училищі другого розряду ім. В. Тутолміна (відкрите 1904 р.), яке з 1906 р. було перетворене на Золотоніську земську класичну прогімназію. Продовжив навчання Л. Мушкет в Імператорському технічному училищі (сучасний Московський державний технічний університет ім. М. Баумана) – одному з провідних технічних університетів Росії. За словами Р. Коваля, чекісти називали його «хитрим і розумним чоловіком» [1].

У 1914 р. Леонід одружився з Євгенією Савченко, яка походила із селянської родини с. Деньги Золотоніського повіту. Попри протест її батька, молоді все ж взяли шлюб, обвінчавшись у Черкасах. Невдовзі Л. Мушкет вирішив, заради продовження батьківської справи, який помер у 1916 р., здобути освіту юриста. Молоде подружжя відправилось у Москву, але невдовзі повернулося. Важко сказати, що тому було причиною: чи неможли-

вість навчання у революційній Москві, чи прагнення реалізувати себе на батьківщині в умовах новопосталої Української народної республіки. Повернувшись до Золотоноші 1918 р., Леонід Павлович зустрівся із надмірним захопленням своєї матері кайзерівською владою у місті, тому перейшов жити до тещі, на хутор «Затройці» у межах Золотоноші.

Р. Коваль стверджує: «Мушкет, українець за походженням та український шовініст за духом, весь час відчував потяг до петлюрівських підпільних кіл. Ще з моменту зародження петлюрівщини на Україні він пішов на службу в петлюрівську армію, служив в галицьких частинах, якими командував полковник Здобудь-Воля...». У свою чергу Г. Черненко пише: «В країні точилась громадянська війна, Леоніда не мобілізували, він був білобілетчик, яка хвороба в нього була, я не знаю. Щось було не в порядку зі слухом, бо уши завжди затикав ватою» [2].

На початку травня 1919 р. у місто вступили загоны отамана Григор'єва і тримали владу до середини місяця, потім бійці Задніпрянської бригади хазайнували до середини серпня. Відтоді золотонісцями керували денікінські війська, коли наприкінці грудня війська Червоної армії остаточно утвердили у місті радянську владу. Тоді Леонід, разом з дружиною залишили Золотоношу та перебралися до Одеси. Ганна Михайлівна пише: «В Одесі вони дуже бідували від холоду, голоду, нервових стресів. Це все дало Жені тяжку хворобу кожні – вовчанку». Тут Леонід Павлович входить у зносини з К. Здобудь-Волею. Важко сказати (до появи нових фактів), яка роль відводилася Л. Мушкету в повстанському русі, але беззаперечним є те, що з цього часу він є його активним учасником, ймовірно очолював одеський осередок. У матеріалах кримінальної справи зазначено: «По приезду в Одесу, Здобудь-Воля закладає петлюровську ячейку, в которую вступаєт Мушкет Леонид, являющийся одним из деятельных помощников Здобудь-Воли в его контрреволюционной работе» [1].

Далі йдуть усім відомі події ліквідації Холодноярської республіки, арешт та ув'язнення всіх тих, хто мав неї відношення. На жаль, ані колишній повстанець М. Дорошенко у своїй книзі «Стежками Холодного Яру», ані письменник Ю. Горліс-Горський у романі «Холодний Яр» серед повстанців Л. Мушкета не згадують. Лише у версії радянського історика Д. Голенкова, яку оприлюднив В. Кравців-Рожнецький, фігурує Леонід Павлович. За його словами, арешт відбувся так. Чекістам із Києва вдалося заслати в загін Завгороднього своїх розвідників. Вони ввійшли в довіру і один співробітник ГПУ запропонував йому стати головним отаманом «Холодного Яру». Для цього він мусив зібрати всіх друзів-отаманів і влаштувати з'їзд у Звенигородці. Завгородній вирішив це зробити й розіслав своїх джур до всіх холодноярських отаманів. З'їзд зібрали на конспіративній квартирі ГПУ 28 вересня 1922 р. Л. Завгородній, М. Залізник-Голик, Д. Гупало, Компанієць, Ткаченко, О. Добровольський, К. Здобудь-Воля і Л. Мушкет приїхали на призначену квартиру, де їх чекали переодягнені чекісти. Розпочалася нарада, під час якої отаманів обеззброїли без жодного пострілу [6].

Українські історики Ю. Шаповал, В. Пристайко та В. Золотарьов правильно відокремили постать Л. Мушкета від холодноярських отаманів: «Водночас у Києві, Єлисаветграді та Одесі заарештували інших отаманів Ю. Дроботковського, К. Здобудь-Волю, І. Ляшенка, Л. Мушкета, Г. Яковенка» [7, 89]. Завдяки Р. Ковалю, який оприлюднив зміст «Архівної кримінальної справи № 1136 відносно Завгороднього І. З. та ін.», знаємо, що 18 січня 1923 р. холодноярським отаманам висунули офіційне обвинувачення в бандитизмі, організації та

участі у збройному виступі проти радянської влади, а 24 січня – звинувачувальний вирок. Цією ухвалою справу холодноярських отаманів «судді» об'єднали зі справами інших повстанців, зокрема К. Здобудь-Воли, І. Ляшенка, Г. Яковенка, Ю. Дроботковського та Л. Мушкета.

2 лютого 1923 р. розпочала роботу Надзвичайна сесія Київського губернського революційного трибуналу. За наслідками слідчий дій, останнього було засуджено до 10 років ув'язнення і 3 років позбавлення прав після відбуття покарання. Г. Черненко згадує: «Виявилось, що це був організатор національно-контрреволюційного заговору. Був суд. Гуляйполе розстріляли, а Леоніду дали 3 роки в'язниці. Таємно перевезли його в Київ (Лук'янівська в'язниця). А Женя хвора, знесилена не могла його (чоловіка) відшукати. Спасибі, добрі люди навчили, як це зробити». Невдовзі дружина переїхала до Києва і три роки носила під в'язницю чоловікові передачі. Продавала свої речі, підробляла одноденними заробітками, допомагали друзі, рідні. Коли Леоніда Павловича звільнили, вони повернулися до Золотоноші, де зустріли їх нерадою. Так, один із родичів сказав: «А в тюрме було краще жити, чем стоять с передачей под тюрмой». І далі в усіх малочисельних історичних дослідженнях одне й те саме – доля Л. Мушкета невідома.

Готуючи цей матеріал до друку, ми, вивчаючи іншу проблематику, у фондах Челябінської обласної наукової бібліотеки випадково натрапили на книгу «Использование водной растительности в сельском хозяйстве» (Челябинск, 1960), автором якої є Л. Мушкет [9]. Чи можливо, щоб «цей» Мушкет, був «нашим» Мушкетом? Нам, звісно, хотілося підтвердити цей факт. Працівники краєзнавчого відділу надали у наше розпорядження дві невеликі статті, в яких мова йде про челябінського інженера-аграрника [10; 11]. Особисто нами було виявлено ще дві публікації [12; 13], які доповнюють інформацію про захоплення українського інженера.

Отже, ім'я Л. Мушкета стало знову відомим громадянськості Радянського Союзу у 1940-х рр., коли він висунув ідею, згідно якої, на території уральських озер (т. зв. «блакитна цілина») можна і потрібно організувати сільськогосподарське виробництво з вирощування рису, пшениці й інших злакових культур. Причому він був не лише автором теоретичної розробки, але й безпосереднім її виконавцем. Активну підтримку у цій справі йому надав голова одного із колгоспів, де існувало дослідницьке поле. Восени, після збору врожаю, Леонід Павлович розсилав за власний кошт зразки зерен для усіх бажаючих. Таких, як з'ясувалося, було чимало, адже поштарі до скромної однокімнатної квартири у старому будинку приносили листи мішками. Він намагався задовольнити попит усіх бажаючих, ведучи одночасно записи про свої експерименти. Основним же видом діяльності Л. Мушкета в цей час була викладацька робота у відділі підготовки кадрів Челябінського тракторного заводу. Реалізуючи себе як інженер-механік, він викладав цикл технічних дисциплін.

За розробки в галузі освоєння «блакитної цілини» він був навіть обраний дійсним членом Географічного товариства СРСР. Про це свідчать записи В «Известиях Всесоюзного географического общества» за 1948 р., коли Л. Мушкет інформував науковий загал про свої експерименти на одному із засідань Товариства у Москві: «Інженер Л. П. Мушкет – Об использовании озерных водорослей» [13, 659] та за 1952 р.: «Л. П. Мушкетов продолжал работать по изучению и использованию в хозяйстве области озерных водорослей» [14, 683]. Леонід Павлович був достатньо обізнаний з подібними експериментами, які проводилися у різних країнах,

стверджуючи, що з часом, коли буде збільшуватися потреба людства у продуктах харчування, воно неодмінно зверне свою увагу на можливості «блакитної долини» – прибереговий морський шельф та внутрішні водойми, на які не впливають примхи природи.

Коли Л. Мушкету було вже за 70 років, з Міністерства аграрної промисловості надійшло запрошення переїхати до Москви і проводити свої експерименти у власній лабораторії. Проте, вік узяв своє і Леонід Павлович відмовився. Натомість у Челябінську він був «місцевою родзинкою», його з радістю запрошували на виступи до Будинку культури, був учасником диспутів у місцевому Інституті культури, різних культурних об'єднаннях. Ось як про нього пише керівник літературного об'єднання Челябінського тракторного заводу, поет Ю. Ховів: «Собеседником и рассказчиком он был интереснейшим, его можно было слушать часами. Мне очень нравились его быстрая, немного лающая речь, мягкое украинское «г», точный образный язык. У него был выпуклый рот мыслителя, живые серые глаза, быстрые жесты, маленькая крепкая фигурка» [9]. Нам вдалося з'ясувати, що Леонід Павлович підтримував дружні стосунки з родиною міністра охорони здоров'я, академіком Петровським.

Щодо особистого життя відомостей також небагато. Після звільнення з ув'язнення, шляхи Леоніда та Євгенії розійшлися. Ми знаємо, що у Челябінську Леонід Павлович проживав уже з іншою (?) дружиною, яка була його підтримкою, опорою і одиномцем. Вона залишила цей світ раніше за нього. Дітей у них не було. Останні свої роки український патріот, талановитий інженер, винахідник та агроном прожив у прийомній родині, яка надала йому можливість не занепасти духом, продовжувати мислити і реалізовувати свої задуми.

Яскравим є опис діяльності Л. Мушкета, який дивом зберігся в одному з регіональних журналів «Урал». Вважаємо за потрібне подати його повністю: «Квартира Леоніда Павловича Мушкета наповнена лабораторією ботаника: она вся заставлена банками с самыми различными водными растениями. Растет в озерах манник. Он содержит столько же крахмала, сколько лучшие злаки. И у инженера появилась смелая мысль: а не скрестить ли манник с пшеницей? Так и поступил: пыльца пшеницы была нанесена на цветы манника. Осенью на нем образовались крупные колосья с семенами величиной с пшеничное зерно! Еще интересней оказался опыт с посевом рдеста в водоеме рядом с подсобным хозяйством Челябинского тракторного завода. Озеро заросло колосьями с крупными листьями. И к ним начали собираться стайки гусей и уток. О своих опытах инженер-агроном сообщил во Всесоюзную сельскохозяйственную академию им. В. Ленина. Там его поддержали. В нескольких колхозах и совхозах Челябинской области ведется изучение водяных культур для использования их на корм» [10].

Єдина, відома нам, опублікована робота Л. Мушкета потрапила до історіографічної частини навчального посібника для студентів вузів «Екологія прибережно-водної рослинності» з наступною характеристикою: «Начиная с 50-х годов, большое внимание начали уделять изучению продуктивности прибрежно-водной растительности... Изучается возможность использования водных растений в качестве корма для сельскохозяйственных животных. Рассматриваются вопросы распространения растений, условия их произрастания, кормовая ценность, способы заготовки, хранения, культивирования (Мушкет, 1960)» [15, 9]. На неї роблять посилавання російські учені: М. Морозов у докторській ди-

сертатії «Эколого-биотехнологические пути формирования и управления качеством поверхностных вод: Региональные аспекты» [16], Г. Крилов та Н. Салатова в «Истории ботанических и лесных исследований» [17], В. Пашкевич у праці «Водные растения и жизнь животных» [18].

У 1994 р. Прокуратура України повторно розглянула справу холодноряців. Р. Коваль у роботі «Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії» наводить уривок з постанови цього перегляду [19]. На підставі цього документу, черкаська журналістка Т. Валах стверджує, що, відповідно до нового рішення – «Висновку» від 4.10.1994 р., Л. Мушкета було реабілітовано [20].

Отже, підсумовуючи вище викладене, можемо стверджувати, що життя та діяльність Леоніда Павловича Мушкета, одного з активних учасників українського повстанського руху початку 1920-х рр., варті стати об'єктами історико-біографічного дослідження. Сподіваємося на появу нового джерельного та історіографічного матеріалу, зміст якого дозволить нам об'єктивно охарактеризувати такі два різні життя Л. Мушкета.

1. Коваль Р. Коли кулі співали. Біографії отаманів Холодного Яру і Чорного лісу. – К.; Вінниця, 2006; Коваль Р. Операція «Заповіт». Чекістська справа № 206. – К., 2007; та ін.
2. Черненко Г.М. Моїм онукам дорогим... (Спогади сільської вчительки). – Черкаси, 2011.
3. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1894 год. – Полтава, 1894.
4. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1895 год. – Полтава, 1895.
5. Адрес календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1896 год. – Полтава, 1896.
6. Кравців-Рожнецький В. Пастка для отаманів // Дзеркало тижня. – 2002. – № 32. – 24 серп.
7. Шпаковал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК – ХПУ – НКВД в Україні. – К., 1997.
8. Мушкет Л.П. Использование водной растительности в сельском хозяйстве. – Челябинск, 1960.
9. Ховив Е. Ода «чудикам» // Челябинский рабочий. – 1995. – 6 сент.
10. Инженер-агроном // Урал. – 1962. – № 2.
11. Касюков И. Охотник за водоростями // Советская Россия. – 1959. – 22 окт.
12. Подводная целина // Огонек. – 1958. – № 27.
13. Известия Всесоюзного географического общества. – Т. 80. – М., 1948.
14. Известия Всесоюзного географического общества. – Т. 84. – М., 1952.
15. Садчиков А.П. Экология прибрежно-водной растительности. – М., 2004.
16. Морозов Н.В. Эколого-биотехнологические пути формирования и управления качеством поверхностных вод: Региональные аспекты: Дис. ... д-ра биол. наук. – Казань, 2003.
17. Крылов Г., Салатова Н. История ботанических и лесных исследований в Сибири и на Дальнем Востоке. – Новосибирск, 1969.
18. Пашкевич В.Ю. Водные растения и жизнь животных. – Новосибирск, 1978.
19. Коваль Р. Додатки: документи з архівів СБУ // Коваль Р. Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії. – К., 1998.
20. Валах Т. Воля або смерть в бою. Тільки не безчестя! Такий вибір зробили в Лук'янівській в'язниці отамани Холодного Яру // Прес-Центр. – 2011. – № 39.

Sylka O.Z., Syniaws'ka L.I. Leonid Mushket: Two Life's of One Man. In the article the unknown pages of the Ukrainian patriot the participant of national liberation fight of the 1920th years L. Mushket life are observed.

Key words: national liberation fight, criminal case, L. Mushket.